

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ
ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ**

Анотація. Розглянуто інституціональні засади аналізу діяльності вітчизняних банків. Узагальнено світовий та вітчизняний досвід рейтингового та нерейтингового оцінювання фінансового стану банків. Сформовано відповідне методичне забезпечення, виділено його рівні.

Анотация. Рассмотрены институциональные основы анализа деятельности отечественных банков. Обобщен мировой и отечественный опыт рейтинговой и нерейтинговой оценки финансового состояния банков. Сформировано соответствующее методическое обеспечение, выделены его уровни.

Annotation. The article describes the institutional framework for the analysis of domestic banks activity. International and domestic experience of rating and nonrating assessment of the financial condition of banks is generalized. An appropriate methodical support is formed and its levels are identified.

Ключові слова: банк, фінансовий стан банку, рейтингова оцінка, нерейтингова оцінка, фінансова стійкість, норматив, методика.

Банківська система відіграє важливу роль для економічного зростання будь-якої сучасної держави та становить сукупність банківських установ, що об'єднуються в єдиний комплекс із метою забезпечення стабільності функціонування, ефективного грошово-кредитного регулювання економіки та задоволення потреб населення у продуктах банківської діяльності. В такому розумінні банки (зокрема комерційні банки) є елементом підвищеного інтересу. Проблеми аналізу й оцінювання фінансового стану та діяльності банків висвітлено у працях закордонних та вітчизняних вчених, серед яких: Л. Белих, Ю. Брікхем, Ф. Бутинець, О. Васюренко, А. Герасимович, О. Дзюблюк, В. Иванов, В. Кочетков, Р. Михайлюк, Д. Олюнін, Г. Панова, Л. Примостка, Х. Хессе, М. Чихак, А. Шермет, Г. Щербакова та багато ін. Незважаючи на чималу кількість наукових доробок, процес формування методичного забезпечення оцінки фінансового стану ще досі є незавершеним. Вагомого значення для успішного управління вітчизняними банками набуває врахування світового досвіду у цій сфері, а також його адаптації до українських реалій. Окрім того, така оцінка повинна формуватися на засадах системного підходу з метою досягнення максимального рівня узгодженості інтересів усіх зацікавлених у діяльності банків осіб.

Таким чином, мета даної статті полягає в узагальненні вітчизняного та світового досвіду, а також розвитку інституціональних засад оцінювання фінансового стану банків України.

Першочерговим кроком дослідження інституціональних засад аналізу та оцінки фінансового стану банку є врахування розвитку стандартизації у сфері банківського нагляду в особі такої організації, як Базельський Комітет з питань банківського нагляду. Його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. З цієї метою Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів. Зазначені рекомендації не є обов'язковими до виконання, проте в більшості випадків знаходять своє відображення

в національному законодавстві держав-членів, оскільки опрацьовуються у співробітництві із банками та органами нагляду з усього світу. В ЄС вони також використовуються для взаємної інтеграції держав-членів Союзу.

Для наближення банківської системи України до міжнародних стандартів та підвищення безпеки банківської діяльності (особливо в період становлення національної економіки на курс європейського розвитку) Національному банку України необхідно продовжити роботу щодо впровадження ключових документів Базельського комітету з банківського нагляду, а саме: "Основних принципів ефективного банківського нагляду" (Базель-I) та "Міжнародного наближення оцінки капіталу і стандартів капіталу" (Базель-II). Основною метою останнього є перетворення порядку оцінки капіталу на більш точний і чутливий до ризику процес та сприяння кращій практиці управління банківськими ризиками.

Поряд зі встановленням нормативних значень для ключових показників, пов'язаних із достатністю капіталу банку, державний контроль діяльності банків передбачає застосування рейтингових оцінок (тобто побудову рейтингу банків).

Система Camels (CAMELS) – офіційно визнана система рейтингування банків, яку широко використовують наглядові органи багатьох країн світу. Система CAMELS є бальною та ґрунтується на поєднанні бухгалтерського та експертного підходів. Нагляд за банками, що ґрунтується на оцінках ризиків за цією рейтинговою системою, полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, що охоплюють усі напрями його діяльності [1].

Метою оцінки банків за рейтинговою системою CAMELS є визначення їх фінансового стану, якості операцій та менеджменту, виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду, а також вжиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку [1].

Основою рейтингової системи CAMELS є оцінка ризиків і визначення рейтингових оцінок за такими основними компонентами: достатність капіталу; якість активів; менеджмент; надходження; ліквідність;

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою CAMELS визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок за зазначеними шістьма компонентами. Рейтингова система дає можливість оцінити всі фактори, за якими оцінюється якість управління, фінансовий стан і якість операцій кожного банку.

Державна рейтингова система оцінювання фінансового стану банків CAMELS є достатньо ефективною, але не позбавлена вад. Її головним недоліком є відсутність аналізу змінюваності окремих компонентів у часі та напрямів і тенденцій такої зміни у поточний період [1].

Принципово інший, нерейтинговий підхід до визначення рівня фінансового стану банків застосовує Національний банк України на базі "Системи оцінки ризиків" (COP). Цей підхід використовується паралельно з рейтинговою системою CAMELS і ґрунтується не на показниках розміру капіталу, якості активів, прибутковості тощо, а на аналізі ризиків, які приймає банк. Ця методика, як і CAMELS, застосовується під час проведення інспекційних перевірок банків, але виявляє, чи ефективно здійснюється управління саме ризиками та чи здатен банк повністю їх контролювати. Рейтинг за результатами оцінювання банків на основі COP не виставляється [2].

Безпосередня кількість ризиків, які підлягають аналізу в COP, є чітко регламентована. До них належать дев'ять категорій [3]:

1) кредитний ризик – виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або виконати взяті на себе зобов'язання в інший спосіб. Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом;

2) ризик ліквідності – виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат, та через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання;

3) ризик зміни процентної ставки – виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Проявляється: за наявності різниці в строках погашення та переоцінки величини ставки активів зобов'язань; під час зміни в нахилі та формі кривої дохідності; при відсутності достатнього зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами; за наявності у контрагентів права відмови від виконання угоди (реалізації права вибору);

4) ринковий ризик – виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є у торговельному портфелі;

5) валютний ризик – виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали;

6) операційно-технологічний ризик – виникає через недоліки системи внутрішнього контролю, неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації;

7) ризик репутації – виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами або органами нагляду;

8) юридичний ризик – виникає через порушення або недотримання банком вимог нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення;

9) стратегічний ризик – виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Всього існує чотири компоненти, за якими дається оцінка параметрів ризиків банку:

1. Кількість ризику, тобто рівень або обсяг ризику, на який наражається банк.

2. Якість управління ризиком, тобто наскільки добре здійснюється виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризиків.

3. Сукупний ризик, тобто узагальнений висновок, який відображає рівень занепокоєння органів нагляду, зважаючи на кількість ризику та якість управління ним.

4. Напрямок ризику, тобто ймовірна зміна сукупного рівня ризику протягом наступних 12 місяців [3].

У підсумку під особливий контроль береться рівень занепокоєння (сукупний ризик) і напрям ризику для кожної категорії ризику, за якими і дається основна оцінка банку [2].

Національний Банк України сьогодні знаходиться на стадії вивчення закордонного досвіду оцінювання банківської діяльності та впровадження найкращих практик. У якості альтернативних методик побудови рейтингу можна навести приклад Франції, де використовують рейтингову систему ORAP. Дана система є багатофакторним програмним комплексом і передбачає оцінювання 14 показників, що об'єднуються у п'ять груп: пруденційні коефіцієнти, балансова та позабалансова діяльність, ринковий ризик, доходи, якісні критерії. Кожен з компонентів оцінюється за шкалою від 1 (кращий рейтинг) до 5 (незадовільний рейтинг), а потім трансформується у підсумковий рейтинг [4].

Цікавою є також методика оцінки Z-score, яка є досить поширеною і сутність якої розкрита в наукових працях іноземних дослідників та активно використовується центральними банками різних країн (зокрема Національним банком Казахстану) [3; 4].

Методика Z-score, яку використовують дослідники Міжнародного валютного фонду для здійснення аналізу ризиків системи, безпосередньо пов'язана із оцінкою ймовірності неплатоспроможності банку, тобто ймовірністю того, що вартість його активів стане нижчою, ніж вартість боргу. Формула для розрахунку показника Z-score виглядає таким чином:

$$Z = \frac{\mu + k}{\delta},$$

де Z – показник стійкості;

μ – середнє значення рентабельності активів ROA за весь аналізований період;

k – відношення капіталу до активів;

δ – стандартне відхилення показника рентабельності активів за аналогічний період, яке також розглядається як показник волатильності доходів.

Високе значення Z-score означає більшу відстань до вичерпання капіталу і низьку ймовірність неплатоспроможності банку. Відповідно чим вище значення показника Z, тим більше стійкий банк [4].

Суть методики полягає в тому, що індекс Z на основі економетричного аналізу дозволяє здійснити оцінку взаємозв'язку стійкості банку та окремих фінансових ризиків, а також факторів зовнішнього середовища.

На рисунку подано методичне забезпечення оцінки фінансового стану банку відповідно до міжнародного, національного рівнів та рівня окремого банку.

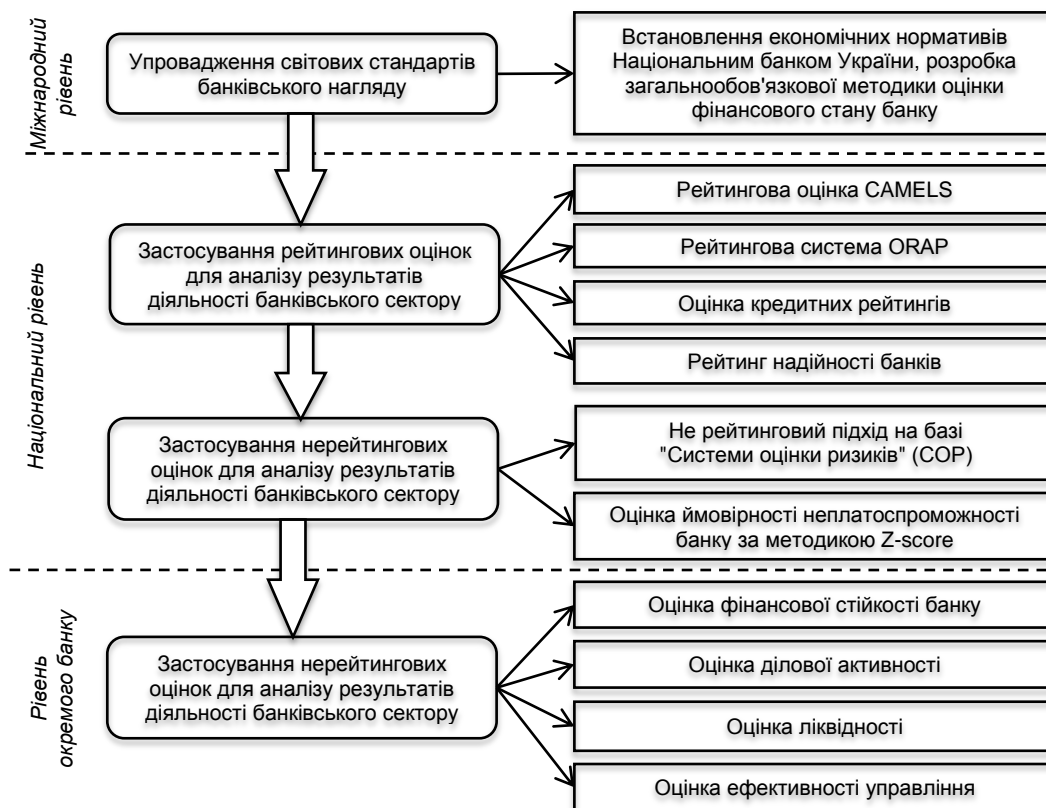

Рис. Методичні засади оцінки фінансового стану банків

Кожний банк використовує свої самостійно розроблені методики, що включають різні показники, які часто суттєво різняться. Більшість методик поєднує чотири групи показників, що дають можливість оцінити фінансовий стан банку виходячи із: оцінки фінансової стійкості; оцінки ділової активності; оцінки ліквідності; оцінки ефективності управління [1].

Оцінні показники становлять коефіцієнти, що розраховуються на основі даних балансу комерційного банку та звіту про прибутки і збитки.

Таким чином, оцінка фінансового стану банку є об'єктивною необхідністю для прийняття рішень на міжнародному та національному рівнях, рівнях окремих спільнот та окремих юридичних і фізичних осіб. У такому розумінні аналітичний інструментарій повинен бути заснований на світових доробках, а також урахувати специфіку розвитку вітчизняної економіки. Окрім того, з метою визнання України міжнародним суспільством та партнерами, банківський контроль, що здійснює Національний банк України, повинен бути підпорядкований та відповідати міжнародним стандартам.

Наук. керівн. Нечепуренко А. І.

Література: 1. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затверджено Постановою Правління НБУ від 08.05.2002 р. № 171 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрану. 2. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків", затверджені Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрану. 3. Крупка М. І. Роль системи оцінки ризиків (COP) у забезпеченні стабільності комерційних банків України / М. І. Крупка, І. В. Кончаківський, О. І. Скаско // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 100–104. 4. Коробова Г. Г. Банковское дело : учебник для высших учебных заведений / Г. Г. Коробова. – М. : Экономистъ, 2006. – 766 с. 5. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.